

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 11, Ноябрь

TURKISTON OZODLIGINING JARCHILARI

Haqqulov Mehridin Yunusovich

mexriddinhaqqulov@gmail.com

Osiyo xalqaro universiteti

“Tarix va filologiya” kafedrası o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O’rta Osiyoda avval Rossiya imperiyasi keyinchalik Bolsheviklar hamda Sovetlar Kommunistik partiyasi tomonidan mustamlakachilik tartiblariga qarshi kurash olib borgan jadid mutafakkirlari hayoti va faoliyati haqida so’z boradi.

Tayanch so’zlar: Jadid, yangi usul maktablari, Ismoil G’aspirali, Mahmudxo’ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Fayzulla Xo’jayev, Abdurauf Fitrat, Chor Rossiyasi, Sovet hukumati, Turkiston, O’rta Osiyo, Turkiston muxtoriyati.

Abstract: This article talks about the life and work of modern thinkers who fought against the colonial regimes of the Russian Empire, then the Bolsheviks and the Communist Party of the Soviets in Central Asia.

Key words: Jadid, new method schools, Ismail Gaspirali, Mahmudhoja Behbudi, Munavvargari Abdurashidkhanov, Faizulla Khojayev, Abdurauf Fitrat, Tsarist Russia, Soviet government, Turkestan, Central Asia, Turkestan autonomy.

Аннотация: В данной статье рассказывается о жизни и деятельности современных мыслителей, боровшихся против колониальных режимов Российской империи, затем большевиков и Коммунистической партии Советов в Средней Азии.

Ключевые слова: Джадид, школы нового метода, Исмаил Гаспирали, Махмудходжа Бехбуди, Мунавваргари Абдурашидханов, Файзулла Ходжаев, Абдурауф Фитрат, Царская Россия, Советское правительство, Туркестан, Средняя Азия, Туркестанская автономия

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 11, Ноябрь

O‘zbek xalqi tarixining XIX asr oxiri - XX asr boshlaridagi davri tarixan qisqa vaqtni tashkil etgan bo‘lsada, xalqning tarixiy taqdirida muhim ahamiyatga molik bo‘lgan davrdir.

Ma‘lumki, “jadid” so‘zi “yangi”, “yangilik” ma‘nolarini anglatadi. Insoniyat tarixida biror makon va zamon bo‘lmaganki, jamiyatning bir maromda kechayotgan hayotiga kirib kelgan yangilik katta qarshilikka uchramagan bo‘lsin. Jamiyat va inson hayotining bir maromda kechishi, ertami-kechmi, tanazzulga olib boradi. Shuning uchun ham xalqning peshqadam ziyolilari jamiyat va inson hayotida kecha boshlagan tanazzulga qarshi kurashish yoki uning oldini olish uchun yangi g‘oyalarni “ishlab chiqishadi”. Ammo shu tanazzulning “issiq bag‘ri”da yashayotgan, shunga ko‘nikma hosil qilgan ayrim kishilar bu hayotbaxsh g‘oyalarni nayza bilan qarshi olishadi. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida O‘rta Osiyoda shunday holat yuz berdi. Turkiston, Buxoro va Xivada, shuningdek, ayrim xorijiy Sharq mamlakatlarida junbishga kelgan jadid ma‘rifatparvarlik harakati katta to‘siqlarga uchradi. Bugun biz, oradan 100 yil o‘tganidan keyin, Turkistonda M.Behbudiy rahbarligida yuzaga kelgan jadid ma‘rifatparvarlik harakati tarixini o‘rganganimizda, ularning qanday murakkab sharoitda yangi maktablarni ochgani, milliy matbuotga asos solgani, yangi badiiy adabiyot va teatr san‘atiga tamal toshini qo‘yganini o‘ylasak, ularning bu faoliyatlarini fidoiylik va jasorat deb baholash lozim bo‘ladi.

Jadidchilik jahon ijtimoiy va milliy qadriyatlarga asoslangan oqim bo‘lib, O‘rta Osiyo mahalliy tub aholisi manfaatlariga javob bergan va ijtimoiy taraqqiyotning pishib yetilgan ehtiyojlarini to‘la qondira oladigan harakat sifatida shakllandi. Jadidchilik ma‘rifatparvarlikdan kuchli siyosiy harakatgacha bo‘lgan murakkab rivojlanish yo‘lini bosib o‘tdi. Jadidchilik o‘z tarixida ikki bosqichni o‘tgan. Birinchisi - ma‘rifatparvarlik bosqichi va ikkinchisi - siyosiy bosqich. Lekin jadidlarning davlatchilik masalasiga qarashlari birinchi davrdanoq shakllana boshlangan va ikkinchi bosqichda aniq bir shaklga kelgan desa bo‘ladi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 11, Ноябрь

Turkistonda jadidchilik harakatining rahbarlari sanalgan Mahmudxo‘ja Behbudiy va Munavvar qori Abdurashidxonov birlashtiruvchi va jipslashtiruvchi rolni o‘ynashgan. Buxoroda - Fayzulla Xo‘jayev va Abdurauf Fitrat, Xiva xonligida esa - Polvonniyoz Yusupov bu harakatga boshchilik qilishgan.

Jadidlarning xalqaro aloqa va munosabatlari ularga Rossiya, Turkiya, Misr, Eron jadidlarining dasturi bilan tanishish imkonini berdi. Lekin Turkiyadagi yosh turklar va Eron taraqqiyparvarlari tajribalarini Turkiston jadidlari mexanik tarzda va o‘sha qolipda o‘zlashtirib olmadilar. Aksincha jadidlar Yevropa va Sharq mamlakatlarining davlat qurilishi va qonun chiqaruvchilik keng tajribalaridan, Rossiya va Sharq xalqlarining mustamlakachilikka qarshi demokratik harakatlar kurashi usullari va dasturlaridan manfaatlariga hamohang bo‘lgan va milliy madaniyatga mos keladigan zarur o‘rinlarni oldilar.

Fevral demokratik inqilobi natijasida o‘rnatilgan yangi davlat tuzumidan so‘ng jadidlar Rossiya Federativ davlati tarkibida Turkiston muxtoriyatini tashkil etish masalasini qo‘ya boshladilar. Bu paytga kelib milliy ijtimoiy-siyosiy tashkilot va partiyalar tashkil topdi, hususan, jadidlar “Sho‘roi Islomiya”, “Turon”, “Ittifoq” kabi tashkilotlarni tuzdilar.

1917 yil davomida mahalliy aholining turli-tuman ijtimoiy qatlamlarini jadidlar o‘z ortlaridan ergashtirdilar, xalq orasida, ularning ongida, fikrlarida musulmonlar birlashishlari, jipslashishlari zaruriyati hissini tug‘dirdilar. Biroq, oradan ko‘p o‘tmay jadidlar Muvaqqat hukumat va uning maxsus tashkil etilgan Turkiston Qo‘mitasi (Turkkomitet Vremennogo Pravitelstva) o‘lkada oldingi mustamlakachilik siyosatidan voz kechmaganligining guvohi bo‘ldilar. Xususan bu holat 1917 yil noyabr oyiga rejalashtirilgan Ta‘sis Majlisini chaqirish va uni tayyorlash jarayonida yuz berdi.

Jadidlarning o‘sha yillardagi beqiyos xizmatlaridan yana biri barcha Turkiston xalqlari va millatlarning qonun oldida tengligi haqidagi g‘oyaning ilgari surilishi bo‘lib, bunga ko‘ra Turkiston fuqarolari jamiyat hayotining barcha iqtisodiy-siyosiy

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 11, Ноябрь

huquqiy va madaniy jabhalarida teng huquqqa ega bo'lishlari lozim edi. Davlat mustaqilligi to'g'risidagi o'zlarining g'oyalarini Turkiston jadidlari mamlakatning turli ijtimoiy kuchlari bilan kelishgan holda hayotga tatbiq etishni lozim topdilar. Jadidlar Ta'sis Majlisidan o'rin olish uchun juda ko'p urindilar, g'ayrat qildilar, hatto bu jarayonda o'z saflarida taraqqiyparvarlar tomonidan tuzilgan "Sho'roi Islomiya" va jadidlarning konservativ qismidan tashkil topgan "Ulamo" jamiyati kabi tashkilotlarga bo'linish yuz berganligiga qaramasdan, birlashish yo'lidan bordilar, pirovardida bu Turkiston federalistlarining "Turk Adami markaziyati" partiyasining vujudga kelishiga olib keldi. Biroq Turkistondagi 1917 yil Oktyabr voqealari, bolsheviklarning hokimiyatga kelishi jadidlarga o'z maqsad-niyatlarining amalga oshishiga imkon bermadi. Shunga qaramay, yangi bolshevistik hokimiyatning har bir millatning o'z taqdirini o'zi belgilashi haqidagi deklaratsiyasiga asoslanib, ular 1917 yil 26 noyabrda Qo'qonda o'lka musulmonlarining IV Favqulodda qurultoyini chaqirdilar va Federativ Rossiya respublikasi tarkibida avtonomiya huquqiga asoslangan Turkiston Muxtoriyatini e'lon qildilar. Uch oygina yashagan avtonom respublika tarixi qonli sahifalardan iborat bo'lib, jadidlar ta'qib ostiga olindilar va 1937-yilga kelib g'oyaviy qarashlari sovet mafkurasiga to'g'ri kelmaganligi uchun ko'pchiligi qatag'onga uchradilar.

Xulosa

Jadidchilikning tariximizda tutgan o'rni va qimmati shundaki, birinchi bo'lib mustaqillik milliy mafkurasiga asos soldi, g'aflat uyqusida yotgan mazlum Sharqni uyg'otdi va ko'zini ochdi, ozodlik, erk, milliy g'urur va sha'n haqida, buyuk ajdodlari, boy madaniyati, umuman mustamlaka istibdodi davrida unutilayozgan qadriyatlar to'g'risida jar soldi, ovoza qildi. Jadidlarning buyuk tarixiy xizmatlari shundan iboratki, ular yetilib qolgan ijtimoiy muammolarni hal qilishda evolyusion islohot yo'li asosida ishlab chiqdilar, ijtimoiy-davriy tuzum o'zgarishlarining eng maksimal

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 11, Ноябрь

effektiv yo'lini taklif qildilar va mustamlakachilik tartibotini yo'q qilishni talab qildilar.

Turkiston, Buxoro, Xorazm jadidlarini yo'li bir xil bo'lmagan bo'lib har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega. Lekin ularning hammalarini konseptual g'oyalari hozirgi davr buyuk o'zgarishlar amaliyotining ma'naviy asoslari bo'lib xizmat qildi, keng qamrovli islohotlar yo'nalishi va bugungi kun strategiyasining nasliy o'zagi sifatida maydonga keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Haqqulov, M. Y. O. G. L. (2022). Markaziy Osiyoda ilk diplomatik munosabatlar tarixi. *Science and Education*, 3(10), 385-389.
2. Yunusovich, H. M. (2024). Experiences Related to the Fine Fiber Cotton of Uzbekistan during the Years of Soviet Authority. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(9), 129-132.
3. Yunusovich, H. M. (2024). The Formation, Development and Role of the High Seljuk Empire Founded by the Turkic Peoples in the Islamic World. *Miasto Przyszłości*, 53, 956-959.
4. Gulyamov, A. A. (2024). JAMIYATIMIZNING IJTIMOIIY-IQTISODIY, MA'NAVIIY-MADANIY SOHALARIDA OILANING ROLI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 36(2), 149-153.
5. Azizovich, G. A. (2024). Trade Relations of Population in Bukhara Emirate, Shariah Rules and Regulations in Commercial Affairs, Partnership Relations. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(9), 189-194.
6. Azizovich, G. A. (2024). Family-Marriage and Inheritance Relations of the Population in the Bukhara Emirate. *Miasto Przyszłości*, 53, 964-969.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 11, Ноябрь

7. MB Bahodir o'g'li. (2024). Military Art of Turkish Khaganate in the Early Middle Ages. *European Journal of Innovation in Nonformal Education*, 4(16), 223–227. <https://inovatus.es/index.php/ejine/article/view/2705/2586>
8. Muyiddinov, B. (2023). XII-XIII ASRLAR DAVRIDA BUXORODA ILM – FANNING RIVOJLANISHI. SCHOLAR, 1(28), 341–345. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10027071>
9. Xayrullayev, U. . (2024). THE IDEA THAT MADE THE OTTOMAN STATE GREAT (RED APPLE II). *Modern Science and Research*, 3(2), 1071–1073. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29533>
10. Xayrullayev, U. (2024). BRIEFLY ABOUT THE "RED APPLE" MYTHOLOGY OF THE TURKS. *Modern Science and Research*, 3(1), 568–572. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28329>